

РЕЦЕНЗИЯ

от доцент д-р **Радослава Велчева Илчева**,
член на научно жури в конкурс
за заемане на академичната длъжност **ДОЦЕНТ**
по професионално направление 2.1. Филология (Руска литература на XIX век), научна
област 2. Хуманитарни науки,
обявен от СУ «Св. Климент Охридски» в ДВ бр. 31 от 18.04. 2017 г.

Относно: научно-изследователската, научно-приложната и педагогическата дейност на единствения участник в конкурса гл. ас. д-р Румяна Парашкевова Парашкевова

Конкурсът за доцент по професионално направление 2.1. Филология (Руска литература на XIX век), научна област 2. Хуманитарни науки, е обявен от СУ «Св. Климент Охридски» при спазване на всички изисквания на ЗРАС.

Единствен кандидат по конкурса е гл. ас. д-р Румяна Парашкевова. Тя завършва руска филология с втора специалност «история» във Великотърновския университет през 1981 г. От 1982 г. професионалният ѝ път е свързан с катедра «Руска литература» във Факултета по славянски филологии на СУ «Св. Климент Охридски». През 2014 г. успешно защитава докторска дисертация на тема «Драматическата трилогия на А. К. Толстой («Смъртта на Йоан Грозни», «Цар Фьодор Йоанович», «Цар Борис»). Непроизнасяният дискурс и действието».

I. Научно-изследователски профил на кандидата по конкурса за доцент

Гл. ас. д-р Румяна Парашкевова публикува в специализирани научни издания от 1986 г. Тя е автор на 1 монография, 3 студии и 30 статии на български и руски език; на 14 енциклопедични статии в енциклопедичния справочник «Писатели на народите на Съветския съюз» (София, 1989), на 5 статии в учебника «Руска литература XIX и XX в.» (Пловдив, 2002, 2005), на 4 рецензии и реферати, на 18 превода.

В конкурса за доцент кандидатката участва с монографията «Руският бретъор *на прицел*. Опити върху фигурата на бретъора в руското социокултурно и литературно пространство от първата половина на XIX век» (София, 2017). Тя се състои от въведение, девет глави, кратко заключение и използвана литература. Книгата представлява задълбочен литературоведски прочит на една интересна културологична тема.

Във въведението са очертани полето на изследване и хронологичната му рамка – първата половина на XIX век, времето, в което бретъорството като социокултурно явление преживява своя възход и упадък. Дадени са кратки сведения за историята на дуела в Европа, представена е структурата на труда.

Първа глава «Дуелът в Русия. История и специфики» показва култивирането на характерните за европейската аристокрация двубои на честта и съпътстващите ги ритуали на руска почва, както и навлизането им в живота на руското дворянство. Проследено е отношението на официалните власти в лицето на руските императори към тези присадени модели на поведение, представени са знакови за XIX век дуели.

Втора глава «Бретъорът в руската му версия» фокусира читателското внимание върху централната за дуелните практика, ритуали и традиции фигура на бретъора. Бретъорството като поведение е огледано от различни страни, като не е пренебрегната дори клиничната му картина (с. 55-58; 66-67). Този подробен анализ позволява явлението да бъде видяно като проява на стремеж за набавяне на «социална стойност и внимание чрез демонстрирано свръхчестолюбие, безпричинна дързост и превъзходство в умението да стреляш, а дори и да убиваш» (с. 58)

Бретъорските легенди са важна част от имиджа и обществените очаквания към дуелистите и като такива са обект на едноименната Трета глава. Те са вписани в устната дворянска култура, процъфтяваща в пространството на аристократичния салон и на определени мъжки общества. Показан е алтернативният генезис на тези легенди – анонимен и автомитологичен, представени са не просто основните, а *матричните* образи на руските бретъори, сведени до два типа – хладнокръвен и безцеремонен бретъор и лекомислен и нехаен бретъор (с. 76). Парашкевова намира и взаимовръзката им: жизнерадостно-инфантилното поведение всъщност е обратна страна на фаталния демонизъм, на дуелната есхатология (с. 79).

Глава Четвърта «Американеца и литературата» е центрирана върху противоречивата фигура на граф Фьодор Толстой, повече известен с прякора Американеца. В него по невероятен начин съседстват сластолюбецът и верният съпруг, гуляйджията и практичният помещик, космополитът и самоотверженият родолюбец, смятаният за слабо грамотен дворянин и събеседникът на философа П. Чаадаев. Акцентирано е върху съзнателното моделиране на себеобраза, приюмите на автолегендирането, базирано върху разпознаваеми западноевропейски литературни модели. Внимателното вглеждане в тази оксиморонична личност позволява на авторката да покаже огромния културноградивен потенциал, с който е зареден парадоксалният колаж от поведенчески кодове и жестове, усвоени от или приписвани на Американеца. (с. 88-89).

Намирам за особено приносно решение представянето на Толстой Американеца не през призмата на скандала и опаката страна на светския живот, а през фокуса на литературата: и като обект на фикционално конструиране, и като създател на културни сценарии, и като активен обитател на литературното пространство. Скандалният граф е известен не само с отношенията си с някои руски писатели, но и с литературната си «детеродност». Парашкевова стриктно изброява цяла поредица литературни персонажи (от Грибоедовия Загорецки до Булгаковия Бегемот), в които се разпознават ако не самият герой, то поне негови характерни черти и жестове. Графът донякъде дописва Загорецки: според легендата прибавя към Грибоедовото «На руку нечист» «В картишках на руку нечист», намесва се в театралното представление като изема репликите на литературния си аватар (с. 92). Така Ф. Толстой изпъква като личност с уникално присъствие в руското културно пространство, чиито словесните импровизации, спонтанни остроумия и заигравания с езика са отначало усвоени, цитирани и конвертирани в устната дворянска култура и след това – «погълнати» от литературните текстове и разтворени в тях като дискурсивен опит и памет» (с. 113).

Глава Пета «Бретъорът като житейска и литературоведска мистификация. (А. Бестужев-Марлински и неговата проза)» се състои от две части: «Идеен бретъор» или дуелист по неволя?» и «За несъстоялия се бретъор в повестите на Бестужев-Марлински». Кумир на няколко поколения, «цар на прозаичите», чиято популярност на моменти е

надминавала тази на Пушкин, родоначалник на руската дуелна проза, Марлински старателно и успешно твори автолегендата си – до степен, че някогашните читатели упорито са отказвали да повярват в смъртта му, а днешните изследователи са склонни да го отъждествяват с героите му. Направеният от Парашкевова кратък, но плътен обзор на творчеството на писателя не е самоцел: той е фонът, на който изпъква коментираният от нея феномен. Като опровергава утвърденото становище за бретъора Марлински, авторката доказва, че бретъорството при него е по-скоро маска, а прозата му проблематизира самата дуелна институция, годността ѝ винаги да гарантира личната дворянска чест. Друг е въпросът, че индивидуалната самооценка нерядко влиза в противоречие с общественото мнение (с. 160).

Глави шеста, седма и осма са посветени на Пушкин – като дуелист, на когото не е чуждо бретъорското поведение и като автор, оставил релефен словесен портрет на руския бретъор или свалил бретъорската маска от някои свои персонажи.

Глава шеста «Пушкин – беса арабски» коментира дуелните епизоди, които заемат съществено място в биографията на поета: говори се, че дуелният му списък не отстъпва по обем на донжуанския. Тя дава отговор на въпросите какво е бретъорството за поета, как то се съотнася с поведението му в различни социални контексти и как той гради собствения си «игрови» образ, ориентиран към различни митопораждащи парадигми. Афишираното бретъорство е начин за получаване на високо социално признание, за изграждане на репутация на честолобив храбрец, който отстоява аристократичното си достойнство. Прецизният анализ на дуелното поведение на Пушкин в Кишинев по време на «южното заточение» аргументира наблюдението на Парашкевова, че поетът се държи като «мисионер на дворянската чест» и че «се опитва да «цивилизова» провинциалистите от периферията на империята, като ги учи да ценят достойнството на аристократа и да спазват нормите на съсловното поведение» (с. 176). Поведението на поета в друга среда – тази на бъдещите декабристи в Каменка, сред равнопоставени, показва, че епатажните му постъпки сред молдавските помещици и благонамерените руски чиновници са поведенческа маска, роля, продиктувана от байронизма (с. 180).

Глава Седма «Зарецки криво устни сви...» проучва дуелната ситуация в романа в стихове «Евгений Онегин» като основно наративно и смислопораждащо ядро. Дуелът между Ленски и Онегин е съпоставен със съня на Татяна, който предшества трагичния двубой. Като подкрепя с допълнителни аргументи тезата за Ф. Толстой като прототип на Зарецки, Парашкевова показва как чрез пошлия провинциален бретъор Пушкин пародийно разгражда легендарно-фееричния образ на Толстой Американеца (с. 195). Интересни са наблюденията относно фамилията на този персонаж. От една страна тя кореспондира с тази на литературния му предшественик – Загорецки на Грибоедов, от друга е в контекста на хидронимичните фамилии Онегин и Ленски (с. 205), от трета – предизвиква асоциации с отвъдното (ср. реката като граница между света на живите и този на мъртвите). Така е доразвита и идеята за Зарецки като профанен двойник на Онегин.

В глава Осма. «Под маската на легендарния бретъор («Изстрел» на Пушкин)» са анализирани «дуелната» повест от цикъла «Повестите на Белкин» и двата типа бретъори в нея – «демоничния» (Силвио) и «карнавалния» (графа). При внимателно вглеждане, обаче се оказва, че героите са си присвоили тези социокултурни роли. Свалянето на маските на свой ред променя рецепционните параметри на произведението в преплитането на «изигравано и изживявано, съзнавано и несъзнавано, предвидимо и неочаквано».

Открито е «тяхната неспособност надеждно да изразят въввечения в някакво критично междудействие субект» (с. 230).

Глава Девета «Повестта «Бретъорът» на И. Тургенев. Диалози с Пушкин» въвежда в изследователското поле една ранна и слабо позната повест на И.С. Тургенев. Анализът на наслагванията, идващи от Пушкин и Лермонтов в нея, позволява разглеждането ѝ като «опит бретъорството да бъде осмислено като дълбок психосоциален проблем, свързан с чувството за социална принизеност и културна неравнопоставеност» (с. 255). Спецификата на двойката Лучков – Кистер изпъква при сравнение с дуелните двойки от творчеството на Пушкин: Онегин – Ленски, Силвио – графът и т.н. Вслушването в диалозите на Тургенев с Пушкиновите произведения позволява не само да се открият «паметовите следи» на последните, но и да се опровергае мнението за повестта «Бретъорът» като за подражателна и творчески слаба. Тургенев върви по стъпките на Пушкин, който дегероизира представата за бретъора като възплъщение на идеала за неуязвима мъжественост и полововластов респект. Но той, както изтъква Парашкевова, отива по далеч, за да покаже зад дързостта и «натрапваното безстрашие» болезнени психически деформации (с. 256).

Монографията завършва с послесловни изречения, които не толкова повтарят направените вече изводи, колкото контурират продължението на изследването в бъдеще.

При това кратко представяне на структурата на труда акцентирах върху моментите, които са ме впечатлили най-много и които намирам за приноси. Съгласна съм и с формулираните от авторката приноси, отразени коректно в приложените към документацията по конкурса резюмета на публикациите. Към тях ще добавя следното.

Монографията, с която гл.ас. Румяна Парашкевова участва в конкурса за доцент е първопроходческа. Разбира се, мнозина са писали за дуелите, но що се отнася до дуелния дискурс на литературата, то като цяло навлизането в темата по ред причини е било, образно казано, не по магистралата, а по второстепенни и третостепенни пътища, ограничавало се е в периферията, не веднъж е нарушавало или не се е съобразявало с «пътните знаци».

В този смисъл пред авторката е стояла трудната задача да сглоби една мозайка с много липсващи или изкривени от митологизирането части. Определено смятам, че Парашкевова е успяла успешно да го осъществи. От една страна тя ни представя еволюцията на дуела в руското общество – от практикуваното в началото на XVIII век «мордобытие» до регламентирано единоборство, от «смертоубийство» до обредно изпитание и инициация в офицерската дворянска среда.

От друга страна не са пропуснати амплитудите на отклика на този нов за Русия през XVIII в. код за общуване сред аристокрацията – от неизменно отрицателното отношение на властта (въпреки някои августейши изключения) до благосклонния прием в либералните кръгове (напр. при декабристите).

На прицел е взета често срещаната в аристократичната маскулинна среда, но не особено ясно очертаната в науката фигура на бретъора. Веднага следва да се уточни, че често границата между дуелиста и бретъора, особено в литературните текстове, е много тънка, почти незабележима. Раздалечаването на тези две фигури в литературния герой предполага добро познаване на дуелните практики в Русия (при цялата оскъдност на материала!). Освен това то усложнява принципите на подбор на литературния материал с включването само на онези текстове, в които изпъква «литературната версия» на бретъора

и в които бретъорството, било като импулс на интригата, било като социална роля се разпознава в централните персонажи. Парашкевова се е справила изключително добре с тези задачи. Тя е устояла на изкушението да включи в монографията си такива произведения като «Капитанската дъщеря» и «Герой на нашето време», където дуелът заема важно място в сюжета, но бретъорът е единствено фигурант.

Специално искам да подчертая, че дори в усвоени от литературната наука територии, като например дуелът Онегин – Ленски кандидатката по конкурса успява да открие слабоизследвани, но централни сегменти. Постарах се да ги открия при обзора на глава Осма.

Не мога да не отбележа и такива качества на текста като четивност, увлекателност, стегнатост, отвореност, сполучливо заглавие. Авторските преводи са с високо качество. Изводите в края на всяка глава са ясни и чести графично подчертани.

Парашкевова не парадирва със своята компетентност по отношение на разнообразната, разностранна и разноезична критическа литература, с богатата си обща и литературоведска култура. Още в самото начало тя заявява, че ще се опира на най-авторитетните публикации по темата, дело на четирима автори. Ще допълня, че самият избор именно на тези четирима (Лотман, Гордин, Востриков, Рейфман) проучватели за мен е неоспоримо докатоелство за широката ѝ осведоменост. Импонира ми плодотворният диалог с тях, критичният прочит, умението за коректно, но категорично отстояване на собственото мнение. Опирането върху разработките на четиримата учени не означава, че са пренебрегнати и изследванията на редица други руски и западни автори. За последното свидетелства солидната библиография в края на монографията.

Авторката е изключително внимателна към фактите, с които борави добросъвестно. Фактологичният фон присъства ясно, но не натрапчиво. Впечатлява полифункционалността на поясненията под линия. Чрез информативността си те обслужват масовия читател, недостатъчно познаващ руската история и култура. Но в тях почти винаги има малък наглед, но важен детайл, който е предназначен за специализирания читател. Като произволен пример ще посоча бел. 22 на с. 248 относно «Капитанската дъщеря»: «Това е *последната публикувана приживе* прозаическа творба на Пушкин, която пресъздава *най-драматичните* години от управлението на Екатерина II – въстанието на Емелян Пугачов (1773–1774).», където подчертаното от мен с курсив е напомняне към изследователя.

Започнах да чета предложения преди време труд на Парашкевова с много въпроси, на които намерих по хода на изложението отговори. Други въпроси се изясниха по време на предварителното обсъждане, на трети получих отговори в окончателния вариант на изследването. В тази връзка искам да отбележа, че прецизирането и допълването на първоначалния вариант е поредното свидетелство за задълбочената работа на кандидатката по конкурса върху собствените ѝ текстове.

Един стойностен научен труд предполага дискуссионност. Наред с посочените новаторски моменти тя е белег за неговите актуалност, диалогичност и значимост.

Бих оспорила зададената още от Лотман и подкрепена от Парашкевова привлекателна с епатажа си теза, че подобно на бретъорството, «увлечението по хазарта е израз на съпротива срещу нормите и принудите, върху които се гради социалният ред» (с. 67). Бретъорството и хазарта в много отношения са успоредни, но не и припокриващи се явления. Много е удобно порокът да се легитимира чрез някакъв протест (съзнателен или

не), но Монте Карло и Лас Вегас едва ли са сборища от протестиращи. Увлечението по хазарта може да се разглежда като болест, обцесия, но не и като съпротива срещу социалния ред.

Потисканото влечение към «изключителното и анархистичното, към силните усещания, пораждани на границата между личния произвол и закона, аморализма и нравствения императив, страстта и разума, инстинкта и волята, възторга и ужаса, живота и смъртта» (с. 70) не е приоритет единствено на съсловното съзнание на аристокрацията (поне на мен така ми прозвуча), където то се проявява чрез явления като бретърството. То е характерно за всички социални прослойки. Просто в единия случай потвържденията се откриват в художествените текстове, а в другия – предимно във фолклора. А и не случайно бретърът в Тълковния речник на В. Дал е обяснен с думи, отпращащи към бита на низшите съсловия.

Като човек, имал шанса да работи с архива на А.А. Бестужев-Марлински, смятам, че, що се касае до политическото вероотстъпничесто на този писател (с. 129), Парашкевова се е предоверила на Л. Бегби. Давам си и обаче сметка, че този проблем, както и посочените по-горе мои несъгласия, се ситуират в плоскости, които не се пресичат с тези на труда.

Извод: Монографията на гл.ас. д-р Румяна Парашкевова «Руският бретър *на прицел*. Опити върху фигурата на бретъора в руското социокултурно и литературно пространство от първата половина на XIX век» е приносно научно изследване, което притежава във висока степен всички качества на хабилитационен труд. Авторката убедително показва, че дуелният дискурс е нов, почти не въввлечен в употреба прочит на посланията на руската литература от първата половина на XIX в., който има своите перспективи с оглед изучаването и преподаването на руската класика.

Освен монографията гл.ас. д-р Р. Парашкевова представя за конкурса за доцент общо 33 студии и статии, групирани от самата нея по следния начин: 1) Рецептивистика и критика на художествения превод; 2) История, поетика и херменевтика на руската литература от XIX век; 3) История на руското литературознание.

Те са доказателство за разностранните научни интереси на кандидатката, за стремежа ѝ да осветли недостатъчно проучени проблеми, за уменията ѝ да се намеси в научния спор и с колегиална коректност да аргументира собствената си позиция. Приложената към документацията справка от отдел «Библиотечно-информационно обслужване» на Университетската библиотека при СУ за намерени и цитирани публикации показва признанието от нашата и международната научна общност.

II. Научно-приложен профил на кандидата по конкурса за доцент

Гл.ас. д-р Румяна Парашкевова е познато и авторитетно име в научните среди. Автор е на 4 рецензии и реферати, на 14 енциклопедични статии в енциклопедичен справочник, на 18 превода. Изнесла е 25 доклада на престижни научни форуми, участвала е с цикъл лекции за дуела в руската литература и с лекции за отделни руски писатели в предавания по Българското национално радио. От 2009 до 2017 г. е участник в 8 научно-изследователски проекта. Редактор е на 8 научни издания през периода 2002-2016 г.

III. Педагогически профил на кандидата по конкурса за доцент

Гл.ас. д-р Румяна Парашкевова е дългогодишен (от 1986 г.) преподавател в Катедрата по руска литература на ФСлФ в СУ «Св. Климент Охридски». През годините като асистент, старши асистент и главен асистент е подготвила и провела лекционни курсове и семинари по история на руската литература на XIX век в бакалавърски и магистърски програми в специалностите «Българска филология» (редовно и задочно обучение), «Руска филология» (редовно и задочно обучение), «Библиотечно-информационни науки» (редовно и задочно обучение) на СУ.

За магистърската програма на ФСлФ «Руска литература, култура и художествен превод» е разработила и реализирала лекционните курсове «Дуелът в руската литература и култура от XIX век» (Руски исторически и културни реалии) и «Руската мистична проза от XIX век – «тайнствените» повести на И. Тургенев (Поетика на руската литература XVIII – XXI век: жанрове, дискурси, архетипи)

Р. Парашкевова е участвала с 5 авторски статии в учебника «Руска литература XIX и XX в.», била е научен ръководител на 22 дипломни работи.

Всичко това характеризира кандидата по конкурса за доцент като опитен и авторитетен преподавател, със значими заслуги за научното израстване и кариерното развитие на много филолози.

Представената от гл.ас. д-р Румяна Парашкевова документация е изрядна.

Заклучение:

Всичко казано дотук ми дава основание горещо да препоръчам на уважаваното научно жури да присъди академичната длъжност «доцент» по професионално направление 2.1. Филология (Руска литература на XVIII и XIX век), научна област 2. Хуманитарни науки, на гл.ас. д-р Румяна Парашкевова Парашкевова.

18.08.2017

София

(доц. д-р Радослава Илчева)